

ASOCIAȚIA ARHEO VEST
TIMIȘOARA

ARHEOVEST

II₂

-IN HONOREM GHEORGHE LAZAROVICI-

Interdisciplinaritate în Arheologie

Timișoara, 6 decembrie 2014

JATEPress Kiadó
Szeged
2014

Editori:

Sorin FORȚIU
Adrian CÎNTAR

Consilier științific:

Dorel MICLE

Coperta: Gloria VREME-MOSER, www.ideatm.ro

Foto copertă: Ovidiu MICȘA

Această lucrarea a apărut sub egida:

**Asociația
ArheoVest
Timișoara**

**CONSILIUL
JUDEȚEAN
TIMIȘ**

© **ArheoVest, Timișoara, 2014**

Președinte Lorena VLAD

www.arheovest.com

referință
bibliografică

ISBN 978-963-315-228-7 (Összes/General)

ISBN 978-963-315-220-1 (Vol. 1), ISBN 978-963-315-221-8 (Vol. 2)

Avertisment

*Responsabilitatea pentru conținutul materialelor revine în totalitate
autorilor.*

IPOSTAZE ALE APEI ÎN RITUL ȘI RITUALUL FUNERAR ROMAN

*Nicolae Hurduzeu**

* Universitatea de Vest din Timișoara; nicolae_hurduzeu@yahoo.com

Abstract. In most religions water symbolizes the idea of purification, origin of life, a method of getting in contact with the divinity, the final stage of a cycle representing an access way in the world of the dead. The practicing of the rituals is a way of controlling the soul so it gains tranquility during funeral services as well as celebrations dedicated to the dead – *Paternalia* – *Feralila* (February 13–21) and *Lemuria*, celebrated in May. Water has a very important part in the Roman funeral practices and symbolism, having various functions, playing by turns the part of barrier between the two worlds; of purification; to appease the deceased; of protection for the descendants of the deceased; of pathway which the marine Psychopomps follow in order for the souls to reach the Happy Islands.

Keywords: rite, ritual, soul, water, after life.

Apa simbolizează, în cele mai multe religii, ideea de purificare, origine a vieții, mijloc de intrare în contact cu divinitatea, finalul unui ciclu fiind cale de acces în lumea morților¹. În ritul funerar practicat de romani apa are funcții diferite, aspecte pe care vom încerca să le surprindem în demersul de față, făcând apel atât la sursele literare cât și la cele arheologice.

Lumea de dincolo este o lume care a fascinat și intrigat mereu pe cei rămași vremelnici pe pământ, ultimii încercând să imagineze călătoria *spre* și *prin* tărâmul de dincolo. În acest context, prin intermediul datinilor și ceremoniilor, cei rămași în viață, încearcă să dea *călătorilor* onoarea din urmă, de a-i îndestula și de a le câștiga primirea în lumea de jos și odihnă în lumea lui Hades. Îndeplinirea ritualurilor reprezintă până la urmă, *strico senso*, o metodă de control a sufletului astfel încât acestuia să-i fie asigurată liniștea, acesta trebuind să se bucure de riturile funerare, toate acestea fiind bine stabilite într-un cult al morților².

Romanii au practicat ambele rituri de înmormântare, atât incinerarea cât și inhumarea. Începând din secolul al II-lea dHr, înhumarea începe să redevină ritul dominant, mai întâi în Italia centrală și apoi în provincii³.

¹ Biedermann, 2002, vezi *apa*, p. 27-31.

² Coulanges, 1984, p. 25-39.

³ Lascu, 1965, p. 301-303.

În lumea romană funeraliile sunt supuse unor rituri stricte. Corpul era spălat cu apă, uns cu substanțe mirositoare, îmbrăcat cu haine de sărbătoare și așezat pe un pat special (*lectus funebris*) în atrium. De asemenea, i se puneau monede sub limbă, simbolizând plata pe care defunctul trebuia să o dea luntrașului Charon, care urma să-l treacă peste apele râului Styx⁴. Reies două ipostaze ale apei în ritul funerar, apa având pe de o parte rol de curățire, de purificare a corpului defunctului iar pe de altă parte se sugerează ideea de apă moartă în sens mitologic – după dispariția fizică pentru ca sufletul să ajungă în ținutul lui Hades el trebuie să traverseze Styxul cu ape veninoase și ucigătoare⁵, apă ce nu poate fi traversată decât cu ajutorul luntrei lui Charon, singurul mijloc de transport care putea, în concepția greco-romană, să traverseze Styxul fără a se topi în apele lui.

Ca inventar funerar, mortului i se puneau diverse obiecte pentru a-i servi în lumea de apoi, vase cu diferite alimente, opaițe pentru a avea lumina necesară supraviețuirii și monede, puse de obicei în gură. După incinerarea cadavrului, cărbunii erau stinși cu apă sau chiar cu vin, iar rudele strângeau cenușa și oasele pe care fie le acopereau cu pământ fie le așezau într-o urnă și era așezată în mormânt.

Morților le erau consacrate o serie de sărbători: *Parentalia* – *Feralia* care se ținea între 13–21 februarie și *Lemuria*, care se ținea în luna mai – sărbători prezentate în *Fastele* lui Ovidiu⁶.

Cu ocazia Parentaliilor se aduceau mâncare și băutură la mormânt. Morții se întorceau pe pământ și se hrăneau cu hrana adusă pe mormânt⁷. Pentru aceste ocazii mormintele erau înconjurată cu ghirlande de iarbă și flori, și pe ele se puneau plăcintele, fructe și se vărsa lapte, vin și uneori sângele unei victime. Hrana adusă era așadar pentru mort, dovada fiind laptele și vinul, care se vărsau pe pământul mormântului și uneori se făcea o gaură pentru ca alimentele să ajungă la mort. Setea mortului⁸, potrivit căreia sufletele morților sunt supuse suferințelor, este justificată prin practicarea libațiilor funerare, a sacrificiilor lichide la morminte – practică întâlnită și pe teritoriul Daciei –, își are originea în mitologia greco-romană (potrivit căreia morților le este mereu sete, lipsindu-le factorul regenerativ, libațiile funerare având tocmai acest scop de a le potoli temporar suferința⁹). Credința în “setea morților” este atestată de o descoperire de la Apulum, unde au fost găsite dispozitive pentru libații funerare¹⁰ utilizate în ritualul funerar. Acest fapt relevă o anume credință în “lumea de dincolo” cu referiri la miturile Danaidelor și a lui Tantalos¹¹.

⁴ Protase, 1971, p. 495.

⁵ Kernbach, 1995, p. 38.

⁶ Ovidiu, 1965, p. 429-447.

⁷ Aries, 1996, vol. 1, p. 565-576.

⁸ Eliade, 1999, p. 163.

⁹ Kernbach, 1989, vezi *apa*, p. 36-37.

¹⁰ Wolski, Berciu, 1972, p. 107-120; *Idem*, 1973, p. 763-767.

¹¹ Bărbulescu, 2003, p. 200.

Credința privitoare la “*setea morților*” mai este atestată în Dacia și prin descoperirea de vase funerare antropomorfe¹² al căror fund era spart ritual – unul descoperit la Potaissa, celălalt la Napoca o reprezenta pe *Clotho*, una din cele 3 Moire.

În timpul celor trei zile de *Lemuria* (sau *Remuria*¹³; 9, 11 și 13 mai) morții se întorceau și vizitau casele urmașilor lor. Pentru a-i împăca și împiedica să răpească pe unii din cei vii, capul familiei se trezea la miezul nopții, umbla desculț pe coridoarele casei, pocnea din degete pentru a speria spiritele, lua semințe negre de bob în gură, apoi, azvârlindu-le în spate fără a întoarce capul¹⁴, spunea de nouă ori formula “*Mă răscumpăr pe mine și pe ai mei, cu bobul acesta*”. Urma stropirea cu apă sfințită¹⁵ și lovind cu zgomot puternic, ca să înspăimânte umbrele, cu un obiect de bronz, repeta de nouă ori “*Mani ai părinților mei, plecați*”¹⁶, existând credința că strigoi veniți să sugă sângele oamenilor se mulțumeau cu acele semințe de bob și plecau¹⁷.

Dacă este să analizăm cele două sărbători dedicate morților, scopul Feraliilor (21 februarie – ultima zi a Parentaliilor) era acela de a menține prin ofrande aduse la morminte relațiile bune din familie inclusiv cu strămoșii care, cu această ocazie, nu părăsesc mormântul pentru a-i bântui pe cei vii. În timpul Lemuriilor sufletele morților ies din morminte, se amestecă printre cei vii, aceștia încercând prin vicleșug să le alunge¹⁸.

Recălăuzirea rituală a morților după vizitele lor periodice pe pământ este o ceremonie amplu răspândită în întreaga lume¹⁹, apa fiind folosită în acest caz cu rol protector, având proprietăți magice.

Tritonii, Scylla²⁰, delfinii²¹, care apar în simbolistica monumentelor funerare, aveau probabil rolul de mijloc de transport pe mare pentru zei, eroi, dar și pentru sufletele defuncților spre Insulele Fericților²² situate în apele Oceanului, la multe zile de călătorie din Libia către apus, potrivit lui Diodor, apa fiind calea pe care psychopompii marini o parcurg pentru ca sufletele să ajungă în Insulele Fericților.

Dacă cineva murea pe mare și era înmormântat în mare sau se îneca, familia rămânea curată, și dacă familia nu putea face cele convenite la momentul respectiv, era necesar ca înainte de seceriș să fie sacrificată zeiței Ceres o scroafă²³. Exista credința că toate râurile se scurg spre împărăția morților de unde și obiceiul de a trimite pe

¹² Isac, Bărbulescu, 1976, p. 177-184.

¹³ Ferrari, 2004, p. 492.

¹⁴ Georgescu, 2011, p. 63.

¹⁵ Georgescu, 2011, p. 63.

¹⁶ Ovidiu, 1965, p. 429-447.

¹⁷ Georgescu, 2011, p. 63.

¹⁸ Dumézil, 1993, p. 952.

¹⁹ Eliade, 1994, p. 117.

²⁰ Gramatopol, 1967, p. 163-168.

²¹ Gramatopol, 1967, p. 155.

²² Andrițoiu, 2006, p. 137.

²³ Marinescu, 2005, p. 318.

calea apei lucrurile vechi sau obiecte ce au aparținut defuncților²⁴, apa având aici rolul de intermediar, transportând direct sufletului celui decedat în împărăția lui Hades ofrandele puse de rudele în viață.

Credința potrivit căreia morții se duc într-un imperiu al sufletelor, în Hades, lumea zeilor subpământeni, lăcașul Persefonei și al nopții primordiale, unde domnește o viață diminuată stăpânită de uitare după ce se bea din apa Styxului, sufletul uitând de viața terestră, este reflectată și-n literatura latină.

Infernului prezentat de Vergilius²⁵ este provizoriu. După ce se purifică și se eliberează de povara faptelor rele săvârșite în viața terestră, sufletele morților poposesc un timp în Eliseu, apoi, peste alți o mie de ani, după ce au bătit din apa uitării din râului Lethe, se reîncarnează într-un alt corp. Lucian de Samosata ajunge la concluzia că viața oamenilor poate fi asemănată cu un lung alai²⁶, numărul sufletelor nu este nelimitat, de fiecare dată când un om este conceput, sufletul care vine să-l locuiască nu este neapărat unul nou. Poate fi unul care a cunoscut una sau mai multe experiențe anterioare și, de obicei, acesta nu-și amintește nimic din viața anterioară după ce a băut din apa râului Lethe sau a fluviului Ameles sau din cupa lui Dionysos. Apa are aici, pe de o parte, rolul de barieră, de element care desparte cele două lumi, iar pe de altă parte are proprietăți terapeutice, permițând reîncarnarea, revenirea la viață într-un alt corp. În mitologia românească, apa moartă (așa cum este apa fluviilor infernale, de exemplu) are proprietăți terapeutice – eroul ucis și tăiat în bucăți este reconstituit și lipit cu apa moartă apoi este stropit cu apa vie și readus la viață²⁷.

Apar în literatură și alte idei potrivit cărora sufletele ajung pe Insulele Fericiților²⁸ sau în Elysion, lăcașul eroilor și al semizeilor stăpânit de Radamante²⁹. Elementele acvatice prezente pe monumentele funerare au o neîndoielnică legătură cu lumea de dincolo.

În concluzie, în practica funerară romană, precum și-n simbolistica funerară, apa apare în diverse ipostaze având rol de de barieră între cele două lumi, de purificare, de a potoli setea defunctului, de protecție al urmașilor defunctului, de cale, pe care psychopompii marini o parcurg pentru ca sufletele să ajungă în Insulele Fericiților.

²⁴ Evseev, 2001, p. 40.

²⁵ Minois, 1998, p. 53.

²⁶ Samosata, 1959, p. 185.

²⁷ Kernbach, 1989, vezi *apa*, p. 36-37.

²⁸ Ferrari, 2003, p. 457-460.

²⁹ *Ibidem*, p. 216.

BIBLIOGRAFIE

- Aries, 1996 Aries, Philippe, *Omul în fața morții. Moartea sălbatică*, (Niculescu, Andrei trad.), Vol. 1-2, Seria Artă și religie, Ed. Meridiane, București, 1996, Vol. 1: XXXp, Vol. 2: 463 p., ISBN 973-33-0333-X, ISBN 973-33-0335-6.
- Andrițoiu, 2006 Andrițoiu, Ioan, *Necropolele Miciei*, Bibliotheca Historica et Archaeologica, Ed. Excelsior Art, Timișoara, 2006, 284 p., ISBN(10) 973-692-155-3, ISBN(13) 978-973-592-155-2.
- Bărbulescu, 2003 Bărbulescu, Mihai (ed.), *Funeraria dacoromana. Arheologia funerară a Daciei romane*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2003, 527 p., ISBN 9736101673.
- Biedermann, 2002 Biedermann, Hans, *Dicționar de simboluri* (Petrache, Dana trad.), Vol. 1-2, Colecția Orizont Enciclopedic, Ed. Saeculum I.O., București, 2002, 554 p., ISBN 973-642-029-9.
- Coulanges, 1984 Coulanges, Fustel de, *Cetatea antică*, Florescu, Radu (ed.), Izverna, Mioara; Izverna, Pan; Lazăr, Elena (trad.), Vol. I, Ed. Meridiane, București, 1984, 280 p.
- Dumézil, 1993 Dumézil, Georges, *Mit și epopee*, Traducere de Francisca Băltăceanu, Gabriela Creția, Dan Slușanschi, Vol. 1-3, Ed. Științifică, București, 1993, ISBN 973-44-0052-5; Vol. 3: *Povestiri romane*, p. 731-992.
- Eliade, 1999 Eliade, Mircea, *Tratat de istorie a religiilor*, ediția a III-a, Ed. Humanitas, București, 1999, 365 p., ISBN 973-28-0965-5.
- Eliade, 1994 Eliade, Mircea, *Istoria credințelor și ideilor religioase* (Baltag C. trad.), Vol. 1-3, Vol. 2: *De la Guatama Buddha pînă la triumful creștinismului*, Ed. Universitas, Chișinău, 1994, 526 p., ISBN 5362008609.
- Evseev, 2001 Evseev, Ivan, *Dicționar de simboluri și arhetipuri culturale*, Ediția a II-a revăzută și adăugită, Seria "Dicționare", Ed. Amarcord, Timișoara, 2001, 232 p., ISBN 973-8208-07-6.
- Ferrari, 2003 Ferrari, Anna, *Dicționar de mitologie greacă și romană* (Cojocaru, Dragoș; Stoleriu, Emanuela; Zămosteanu, Dana trad.), Ed. Polirom, Iași, 2003, 1000 p., ISBN 973-681-148-4.
- Georgescu, 2011 Georgescu, Mircea, *Nemurirea după moarte*, Ed. Antet XX Press, Filipeștii de Târg, 192 p., ISBN 978-973-636-443-3.
- Gramatopol, 1967 Gramatopol, Mihai, *Un scyla funéraire d'Apulum*, În: *Apulum*, 6, 1967, p. 163-169.
- Isac, Bărbulescu, 1976 Isac, Dan; Bărbulescu, Mihai, *Atestări ale Parcelor pe teritoriul Daciei Romane*, În: *Acta Musei Napocensis*, XIII, 1976, p. 177-189.
- Kernbach, 1995 Kernbach, Victor, *Dicționar de mitologie generală*, Ed. Albatros, București, 1995, 703 p., ISBN 973-24-0336-5.
- Kernbach, Kernbach, Victor, *Dicționar de mitologie generală*, Ed. Științi-

- 1989 fică și Enciclopedică, București, 1989, 665 p., ISBN 973-29-0030-X.
- Lascu, 1965 Lascu, Nicolae, *Cum trăiau romanii*, Ed. Științifică, București, 1965, 445 p.
- Marinescu,
2005 Marinescu, Anastasie Marian, *Cultul păgân și creștin*, [Vol.] 1: *Sărbătorile și datinile romane vechi* (Ediție critică de I. Oprișan), Colecția Mythos, Ed. Saeculum I.O., București, 2005 (ed. a 2-a), 415 p., ISBN 973-642-083-3.
- Minois, 1998 Minois, George, *Istoria infernurilor*, Ed. Humanitas, București, 1998, 404 p., ISBN 973-28-0842-X.
- Ovidiu, 1965 Ovidiu, *Fastele* (traducere Ion Florescu, Traian Costa, studii și note Traian Costa), Seria Scriitori greci și latini, VIII, Ed. Academiei Republicii Populare România, București, 1965, 283 p.
- Protase, 1971 Protase, Dumitru, *A existat la geto-daci concepția greco-romană despre obolul lui Charon*, În: *Studii și cercetări de istorie veche*, 3, 1971, p. 495-501.
- Samosata,
1959 Samosata, Lucian de, *Scrieri alese* (trad. și note de Radu Hîncu / introd. de Petru Creția), Ed. E.S.P.L.A., București, 1959, 640 p.
- Wolski,
Berciu, 1972 Wolski, Wanda; Berciu, Ion, *Contribuții la problema mormintelor romane cu dispozitiv pentru libații funerare*, În: *Apulum*, X, 1972, p. 107-121.
- Wolski,
Berciu, 1973 Wolski, Wanda; Berciu, Ion, *Notă la problema sarcofagelor cu boltă din Imperiul Roman*, În: *Apulum*, XI, 1973, p. 763-767.